

Konflikty i przemoc w przestrzeni szkolnej - jak na nie reagować?

2020-12-16

Agresja, konflikty i przemoc rówieśnicza to problemy, z którymi uczniowie i nauczyciele mierzą się każdego dnia. Powszechność tych zjawisk nie oznacza jednak, że możemy przejść nad nimi do porządku dziennego. Z punktu widzenia nauczyciela konieczność reagowania na powtarzające się akty agresji może powodować silny stres, sprzyjać wyczerpaniu emocjonalnemu i w efekcie prowadzić do wypalenia zawodowego. Z perspektywy ucznia doświadczenie przemocy rówieśniczej lub bycie jej świadkiem znacznie zwiększa ryzyko wystąpienia problemów w obszarze zdrowia psychicznego.

Agresja, konflikt, przemoc - ważne rozróżnienie

Agresję rozumieć można jako zachowanie, które ma na celu wyrządzenie krzywdy drugiej osobie. Zwykle u jej podłoża leżą silne emocje doświadczane jako przykre, takie jak: rozczarowanie, złość, frustracja, zazdrość, strach. Bardzo często agresja pojawia się w sytuacji współzawodnictwa, kiedy trzeba konkurować o ograniczone zasoby. Samo wystąpienie agresywnego zachowania nie oznacza jeszcze, że doszło do złamania normy. Uczeń, który uderza kolegę, może robić to z powodu trudności z kontrolowaniem własnych impulsów, z chęci zemsty lub w obronie własnej. Jednocześnie poprzez agresywne zachowanie dziecko pokazuje, że jakaś jego ważna potrzeba nie jest zaspokojona, jakaś granica została przekroczona lub nie zna sposobów, które pozwoliłyby mu inaczej radzić sobie z własnymi emocjami. W tym sensie agresję rozumieć można jako wołanie o pomoc.

Aby reakcja na krzywdzenie była skuteczna i zmniejszała prawdopodobieństwo wystąpienia podobnych zdarzeń w przyszłości, kluczowe jest rozróżnienie, czy agresywne zachowanie pojawiło się w kontekście konfliktu czy przemocy. O konflikcie mówimy wtedy, gdy dwie osoby lub grupy osób mają sprzeczne interesy i dążenia, np. dwoje uczniów kłóci się o jedno, konkretne miejsce w ławce. Obie strony zaangażowane w spór można uznać za równorzędnych partnerów, którzy mają podobne szanse na „zwycięstwo”. W odróżnieniu od konfliktu, przemoc zawsze zakłada nierównowagę sił. Sprawca wykorzystuje swoją przewagę w celu skrzywdzenia ofiary. Przewaga ta może mieć rozmaity charakter:

- liczebny: gdy grupa uczniów dokucza jednemu lub wyklucza go
- fizyczny: gdy silniejszy/wyższy/starszy bije słabszego/niższego/młodsze
- psychiczny: kiedy uczeń obdarzony większymi zdolnościami intelektualnymi manipuluje uczniem o mniejszym potencjale
- formalny: kiedy osoba stosująca przemoc posiada jakiś rodzaj formalnej władzy nad osobą poszkodowaną, np. jest jej rodzicem, nauczycielem czy szefem.

Reagowanie na konflikt tak, jakby był przemocą i vice versa to błędy często popełniane w praktyce wychowawczej, które w efekcie mogą przyczynić się do eskalacji agresji.

Jak poradzić sobie z konfliktem?

Gdy dojdzie do kłótni między uczniami, nauczyciele zwykle dociekają, kto zaczął, komu należy się uwaga i czyich rodziców wezwać do szkoły. Tymczasem – jeśli przedmiot sporu, osoby zaangażowane

i niewielkie nasilenie agresji pozwalają założyć, że mamy do czynienia z konfliktem – najlepsze, co może zrobić dorosły, to wycofać się, uważnie obserwując sytuację. Kiedy konflikt przybiera na sile i maleją szanse na pokojowe rozwiązanie, kolejnym krokiem powinno być wsparcie uczniów w osiągnięciu porozumienia (a nie rozwiązanie problemu za nich!).

Aby pomóc uczniom rozwiązać konflikt:

- Spokojnie wysłuchaj racji obu stron.
- Dopytaj o potrzeby zaangażowanych osób: Czego chciałeś od kolegi? Czego potrzebujesz?
- Nazwij emocje, np. Widzę, że oboje jesteście bardzo zdenerwowani.
- Jeśli to konieczne, zaproponuj przerwę na wyciszenie.
- Poproś o pomysły na rozwiązanie sytuacji i upewnij się, które propozycje odpowiadają wszystkim zaangażowanym.

Należy unikać proponowania uczniom by „przeprosili się” i podali sobie ręce na zgodę. Takie załatwienie sprawy jest tylko pozorne i sprawi, że nierozwiązany konflikt wybuchnie przy najbliższej okazji z większym nasileniem. W dłuższej perspektywie wyciszeniu konfliktów sprzyja stwarzanie okazji, np. podczas godziny wychowawczej, by uczniowie ćwiczyli udzielanie sobie informacji zwrotnych (pochwał i krytyki) w sposób nieagresywny. Przydatne mogą się tu okazać techniki Porozumienia Bez Przemocy czy pozytywnej dyscypliny (M.B. Rosenberg, *Porozumienie bez przemocy. O języku życia*; J. Nelsen, L. Lott, S. Glenn, *Pozytywna dyscyplina w klasie*, tłum. A. Milik, Milanówek 2019).

Po czym poznać, że to już przemoc?

W przeciwieństwie do konfliktu, przemoc rówieśnicza zawsze wymaga szybkiej i zdecydowanej interwencji dorosłych. O ile jednak konflikty bywają głośne, wokół przemocy zwykle panuje klimat tajemnicy i często możemy o niej wnioskować jedynie pośrednio. Każda ze stron tzw. trójkąta przemocowego, a więc sprawca, ofiara i świadek, ma inne powody, aby zachować milczenie i utrzymać obecny stan rzeczy. Sprawca jest często świadomy, że jego zachowanie mogłoby spotkać się z konsekwencjami, choć w swoim przekonaniu ma do niego prawo. Towarzyszą mu myśli o tym, że właściwie „nic takiego się nie stało”, a poszkodowany „sam się o to prosił”. Ofiara przemocy może czuć się winna doznanej krzywdy, obawiać się kolejnego ataku i milczeć ze strachu przed pogorszeniem sytuacji. Najbardziej złożoną rolę ma świadek. Jego przeżycia są często zbliżone do przeżyć sprawcy, gdy uznaje winę ofiary lub bagatelizuje sytuację, jednocześnie może obawiać się, że gdy wyjawia tajemnicę, sam znajdzie się na miejscu ofiary.

Uwagę nauczyciela powinny zwrócić następujące sygnały, wskazujące na możliwość występowania przemocy w klasie:

- Negatywne przywództwo: liderzy klasowi zachowują się arogancko wobec innych uczniów i nauczycieli, jednocześnie osoby pozostające poza „grupą trzymającą władzę” stają się mniej aktywne na forum klasy.
- Podwójne normy zachowania: uczniowie zachowują się inaczej przy nauczycielu, a inaczej gdy są sami.
- Zjawisko kozła ofiarnego: jedna, konkretna osoba, niezależnie od swoich działań, jest nagminnie

krytykowana, wyśmiewana, a jej zdania nie bierze się pod uwagę. Uczniowie, a często też nauczyciele odnoszą wrażenie, że ten konkretny uczeń stanowi jedyny „problem” grupy i jest winny wszystkich niepowodzeń.

- Stopniowa izolacja dorosłych: uczniowie unikają rozmów z wychowawcą i rodzicami o tym, co dzieje się w klasie, zaczynają używać zwrotów niezrozumiałych dla dorosłych (z pozoru neutralne słowa, na które wszyscy żywo reagują). Grupa reaguje apatią na propozycje nauczyciela, co budzi w nim poczucie bezradności i braku wpływu.

Etapy skutecznej interwencji

Aby skutecznie zainterweniować, gdy doszło do przemocy w szkole:

- Zapewnij bezpieczeństwo wszystkim osobom uwikłanym w przemoc.
- Upewnij się, że krzywdzenie ustało, a obraźliwe treści zostały usunięte (zwłaszcza gdy mamy do czynienia z cyberprzemocą).
- Udziel wsparcia osobom, których przemoc dotyczy.

Rozmowy interwencyjne powinny być przeprowadzane na osobności, w pomieszczeniu, które zapewnia prywatność, kolejno z ofiarą, sprawcą i świadkami. Jeśli w zdarzeniu uczestniczyło więcej osób (np. kilku sprawców), z każdym z nich należy rozmawiać osobno.

Celem rozmowy z **poszkodowanym** powinno być wsparcie go w trudnej sytuacji. Należy:

- Przyjąć trudne emocje poszkodowanego.
- Zapewnić, że doznana krzywda nie jest jej/jego winą i nikt nie ma prawa go/jej tak traktować. To szczególnie ważne, ponieważ obwinianie ofiary jest jednym z podstawowych mechanizmów podtrzymujących przemoc.
- Zapewnić, że jako dorośli zrobimy wszystko, co w naszej mocy, aby powstrzymać przemoc.

Nie należy konfrontować ofiary ze sprawcą! Z definicji zjawiska przemocy wynika, że sprawca ma przewagę, a organizowanie sytuacji tak, aby „dzieci się dogadały”, przyczynia się do utwierdzenia poszkodowanego w poczuciu bezradności.

Celem rozmowy ze **sprawcą** jest zaprzestanie stosowania przez niego przemocy. Należy:

- Nazwać fakty: „Widzę, że na przerwie wyzywasz koleżankę”.
- Okazać postawę jednoznacznej niezgody na przemoc: „Bicie młodszego od siebie ucznia to jest przemoc. Nie wolno ci tego robić”.
- Poinformować o konsekwencjach: „Będę pilnował, żebyś tego więcej nie robił. Konsekwencje twojego zachowania są następujące...”.

W kontakcie ze sprawcą intencją nauczyciela powinna być chęć wsparcia dziecka w poradzeniu sobie z własną agresywnością, a nie odwet za dokonany czyn.

W kontakcie ze **świadkiem**, oprócz zebrania jak największej ilości faktów o zdarzeniu, ważne jest, by:

- Zapewnić dziecko o dyskrecji.
- Upewnić świadka o słuszności jego reakcji: „Dziękuję, że o tym mówisz, wykazałeś się dużą odwagą”.
- Poinformować, w jaki sposób zostaną wykorzystane otrzymane informacje: „Dzięki temu, co powiedziałeś, będę mógł pomóc twojemu koledze”.
- Nazwać i przyjąć trudne emocje dziecka.

Każda interwencja ma większą szansę na powodzenie, jeśli całe grono pedagogiczne zawczasu umówi się, w jaki sposób reagować w sytuacji przemocy. Procedury szkolne powinny rozstrzygać: kto, w jakiej kolejności, w jakim miejscu prowadzi rozmowy interwencyjne, jaka jest rola rodziców w procedurze interwencji, jakie konsekwencje ponoszą sprawcy, kiedy sprawę należy zgłosić do odpowiednich służb itp.

Przestrzeń szkolna a możliwości reagowania na przemoc

Myśląc o procedurach przeciwdziałania przemocy, warto zwrócić uwagę, że w każdym budynku szkolnym istnieją miejsca mniej i bardziej bezpieczne. O ile intuicja często podpowiada nauczycielom, aby dyżurować w okolicy pomieszczeń, do których dorośli mają utrudniony dostęp, np. toalet czy szatni, nie zawsze łatwo jest zrozumieć, jak na budynek szkoły patrzą uczniowie – w którym miejscu czują się bezpiecznie, a gdzie mają poczucie zagrożenia. Pomocna może okazać się metoda mappingu zaczerpnięta z krajów skandynawskich, a opisana szerzej [w publikacji *Za-tamowana przemoc. Budowanie bezpieczeństwa i współpracy w szkole*](#). Metod ta polega na rysowaniu mapy z zaznaczaniem miejsc, w których uczniowie lubią przebywać, oraz takich, gdzie może spotkać ich coś przykrego. Uczniowie starszych klas mogą samodzielnie rysować mapę i zaznaczać na niej bezpieczne i niebezpieczne obszary, młodsze dzieci mogą pracować na szablonie przygotowanym przez nauczyciela, natomiast najmłodsi uczniowie, zamiast rysować, mogą przejść się z nauczycielem po budynku szkolnym i – odwiedzając kolejne zakamarki – zdecydować, czy je lubią czy też nie. Metoda mappingu pozwala poznać odczucia uczniów związane z przebywaniem w różnych miejscach szkoły, stwarza też okazję, by porozmawiać z uczniami o tym, czego potrzebowaliby, by dane miejsce stało się bardziej przyjazne. Jest to cenne działanie profilaktyczne, sprzyjające przeciwdziałaniu przemocy w przestrzeni szkolnej.

Kontakt z przemocą jest obciążający dla wszystkich zaangażowanych osób, dlatego niezwykle ważne jest, aby przeciwdziałając krzywdzeniu, nauczyciele unikali działania w pojedynkę, udzielali sobie nawzajem wsparcia, a w razie konieczności konsultowali się z innymi specjalistami i poszukiwali sposobów na rozładowanie trudnych emocji, np. poprzez uczestnictwo w superwizjach.

Adresy krakowskich instytucji zajmujących się przemocą w szkole:

- Zespół Interwencji Szkolnej Krakowskiego Ośrodka Terapii: zis@kot.krakow.pl
- Falochron – Fundacja na rzecz Bezpieczeństwa i Współpracy w Szkole: fundacja@falochron.org.pl

autor: Katarzyna Stawiarska – psycholog, trener, psychoterapeuta w trakcie certyfikacji. Absolwentka psychologii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jako członek Zespołu Interwencji Szkolnej Krakowskiego Ośrodka Terapii prowadzi warsztaty dla rodziców, superwizje i szkolenia dla nauczycieli, warsztaty diagnostyczno-interwencyjne w klasach dotkniętych zjawiskiem przemocy rówieśniczej. Współpracuje

**Magiczny
Kraków**

z Fundacją na rzecz Bezpieczeństwa i Współpracy w Szkole „Falochron”.